

TYMEN PEVERELLI

DE STAD ALS VADERLAND

*Brugge, Leeuwarden en Maastricht
in de eeuw van de natiestaat – 1815-1914*

De stad als vaderland. Brugge, Leeuwarden en Maastricht in de eeuw van de natiestaat – 1815-1914

Tymen Peverelli

Uitgeverij Vantilt, Nijmegen 2019, 422 pagina's, ISBN 978 94 6004 453 3, € 29,95

Met de schepping in 1795 van het Departement Nedermaas als deel van de Franse Republiek, in 1815 gevolgd door de creatie van de Provincie Limburg als deel van het Koninkrijk der Nederlanden, was voor de Maaslanders de eeuw van de natiestaat begonnen. Na twintig Franse jaren waren ze Limburgers geworden, Nederlanders bovendien. Al gauw bleek dat het hun niet veel moeite kostte om zich, samen met de streekgenoten, Limburger te voelen. Maar voordat ze Nederland als vaderland accepteerden, moest er nog veel water door de Maas. Hun vaderland, de patria, dat was de plaats waar ze geboren waren, de regio waar ze zich thuis voelden. En als hun patria een stad was, met wallen of muren omsloten, kwam daar een gevoel van trots bij. Ook na twee eeuwen Nederlander-zijn is datzelfde patria-gevoel nog altijd aanwezig. Maar evenzeer is duidelijk dat de identiteit van de Limburgers intussen mede gekleurd is door hun Nederlanderschap.

De stad als vaderland is de titel van het proef-

schrift waarmee Tymen Peverelli (1988) op 22 oktober 2019 aan de Universiteit van Amsterdam de doctorstitel behaalde. Promotores waren de hoogleraren Jan Hein Furnée en Joep Leerssen. Indrukwekkend is de studie van bronnen en literatuur die aan het schrijven van Peverelli's boek is voorafgegaan. Al wat er ter wereld over de thematiek gepubliceerd is, lijkt hij te hebben verwerkt. Daarnaast is hij gedoken in de lokale en regionale literatuur, kranten inclusief. In archieven te Brugge, Gent, Den Haag, Leeuwarden en Maastricht heeft hij de bronnen aangeboord. Zodoende kende hij, voordat hij de pen op papier zette, het te bewerken veld in de breedte én in detail.

Over de natievorming in de negentiende eeuw is intussen veel geschreven. Vanaf 1815 was het onderwijs hier landelijk georganiseerd en werden de scholen voorzien van leerboeken over de 'vaderlandse geschiedenis' waarin de stof vanuit Randstadperspectief behandeld werd. Voor de wekelijkse zangles werd een nationale liederenschat ontwikkeld, die tot ver

in de twintigste eeuw geestelijk voedsel verschaft aan de ‘ferme jongens, stoere knapen’ met ‘neêrlandsch bloed’ in d’aderen. Met de zegen van het landsbestuur werden standbeelden opgericht voor vaderlandse helden en monumenten gebouwd ter herinnering aan historische gebeurtenissen. Bij nationale feestdagen wapperde de driekleur met oranje-wimpel aan kerktorens en openbare gebouwen. Eenduidig en helder waren de boodschappen die de apostelen van de natiestaat uitdroegen. Maar voor de uiteenlopende receptie ervan was er weinig aandacht.

De tekens van nationalisering waren naar de zin van de landgenoten die zich met de onderwijsstoffen en nationale festiviteiten konden identificeren. In eerste instantie waren dat de bewoners van de centraal gelegen grote steden en de volgzame agrarische bevolking van de ommelanden. Maar er was weinig aandacht voor de ambivalente gevoelens over het nationale vlagvertoon in steden als Brugge, Leeuwarden en Maastricht, – steden die sterk

van elkaar verschilden, maar gemeen hadden dat zij binnen de natiestaat geraakt waren in een positie die geen recht deed aan hun trotse zelfstandigheid van weleer. Leeuwarden miste het Friese Oranjehof; Brugge, historisch hart van het oude Vlaanderen, voelde zich achtergesteld bij Gent, dat universiteitsstad geworden was; Maastricht, tot 1794 ‘bolwerk der Nederlanden’, was gedegradeerd tot een marginale katholieke stad aan de grens van Rijn- en Walenland. Zij moesten zich tevreden stellen met de rol van regionaal middelpunt. De burger trots van hun bewoners was gebleven, maar ging gepaard met gevoelens van miskenning en onderwaardering.

Peverelli gebruikt de heldere term ‘erudieten’ voor de groep geletterde ontwikkelden die vormgaven aan de cultuur van hun stad en er zich sterk mee identificeerden. Zijn proefschrift beschrijft hoe zij in de eeuw van de natiestaat de nationalisering verwerkten en op welke manieren zij aan de identiteit van hun stad

Stadsprocessie met Noodkist (ca. 1270) en borstbeeld van Sint Servaas (ca. 1580) tijdens de Heiligdomsvaart van 1902.

vorm bleven geven. In de literatuur over het nationalisme is daar tot nu toe vrijwel geen aandacht voor geweest. Genootschapsleven, religieuze en toeristische evenementen, optochten en intochten, onthulling van standbeelden, historiestudies, herdenkingen ... Peverelli geeft ze een passende plaats in het veld van culturele en politieke thema's. Aan de verschillende evenementen hangt hij de etiketten 'stadsparticularisme' (nationale eenvormigheid wordt impliciet afgewezen) of 'gelokaliseerd nationalisme' (het lokale karakter gaat gepaard met nationale elementen). Bovendien attendeert hij telkens op het culturele dan wel politieke karakter van het fenomeen. Zo heeft de geschiedschrijving van Maastricht in de negentiende eeuw een onvermengd cultureel, stadsparticularistisch karakter, terwijl de Brugse herdenkingen van de Guldensporenslag een stadsparticularistisch karakter met een sterk politiek accent hebben. De oprichting van een standbeeld voor Jan van Eyck in Brugge anno 1856 is een cultureel gebeuren in een nationaal kader, terwijl de koninklijke intochten in Leeuwarden een 'gelokaliseerd nationalistisch' karakter dragen met een politiek randje.

De stad als vaderland. Brugge, Leeuwarden en Maastricht in de eeuw van de natiestaat – 1815-1914 telt zes hoofdstukken. In het eerste hoofdstuk richt Peverelli de lens op het werk van de geleerden, historici en literatoren gedurende de periode 1815-1860, in het tweede op de publieke evenementen (de onthulling van standbeelden, herdenkingen, processies en optochten) in datzelfde tijdvak. In het derde en vierde hoofdstuk worden, parallel aan de hoofdstukken 1 en 2, dezelfde thema's behandeld, nu voor de periode 1860-1914. Het vijfde hoofdstuk is gewijd aan de bouwkunst, in het bijzonder aan de behandeling van het architectonische erfgoed, de monumentenzorg. In het zesde bespreekt Peverelli de ontwikkeling van het toerisme, waarin particularisme (vermarkting van de eigen stad) en nationalisme samengaan (pro-

motie van de stad kan moeilijk zonder inpassing in nationaal kader). Hoewel men zou verwachten dat het nationale element in de loop van de negentiende eeuw geleidelijk belangrijker wordt, is het opvallend dat juist in de periode 1860-1914 'de cultus van het lokale' hoogtepunten beleeft.

Vóór 1860, als de druk van de natiestaat, administratief en politiek, nog bescheiden is, kunnen de erudieten bij hun culturele werk nog vrij kiezen voor een stadsparticularistische of 'gelokaliseerd nationalistische' aanpak van de zaak. Het hart spreekt dan klare, zuivere taal. Maar als later economische belangen of politieke ambities een rol gaan spelen, wordt de keuze voor stad of land daar mede door bepaald: denk aan de taalstrijd in België, subsidies voor restauraties of toerisme-promotie. De beoordeling wordt dan moeilijk, omdat openheid door politiek of opportunisme ('wiens brood men eet, diens woord men spreekt') bedekt wordt. Dat gevoel voor het verlies van authenticiteit vertaalde zich vanaf 1870 in 'sterke gevoelens van miskenning over de perifere positie van de stad in de natiestaat, ongemak over de uniforme nationale cultuur en ongerief over de bemoeienis van centrale overheden met lokale cultuurkwesties'. Aldus Peverelli, die verder opmerkt dat het stadsparticularisme van Brugse en Maastrichtse erudieten 'zelfs een voedingsbodem vormde voor een centrifugaal Limburgs regionalisme en Vlaams nationalisme'. Peverelli doelt hier op het gedachtengoed van de Limburgse Liga (actief circa 1925-1930), dat intussen verleden tijd is. Het Vlaamse nationalisme daarentegen is nog steeds in alle hevigheid present.

De eerste paragraaf van Peverelli's proefschrift draagt de titel 'Het hoofd van pater Vinck'. De Pater Vinck-toren, gebouwd in 1907 naar het voorbeeld van de gesloopte Wycker kruittoren, is een historiserend bouwwerk uit 1907. De fransiscaan Vinck was een van de vijf 'verraders' die in 1638 werden onthoofd. Het torentje, met uitzicht op het rondel 'De vijf

koppen', moest herinneringen oproepen aan de protestant-Hollandse repressie van het katholieke, Brabants-Luikse Maastricht: een extreem voorbeeld van a-nationaal (antinationaal?) stadsparticularisme. Hoewel het stadsparticularisme een eeuw later nog volop leeft in Maastricht, zijn antinationale elementen er volledig uit verdwenen.

Regionale historici, hoe degelijk ook, missen veelal de blik vanuit de hoogte, waardoor ze de verhoudingen tussen groot en klein niet goed kunnen inschatten. Verder kunnen zij meestal niet beschikken over de relevante internationale literatuur met betrekking tot de thema's die zij bestuderen. Daarom is het academische werk van Peverelli, juist vanwege zijn bemoeienis met het lokale, voor regionale historici van gewicht. Maar waar hij de *genius loci* (de *aura* van plaatsgebonden fenomenen) niet kent of aanvoelt, bevindt hij zich op glad ijs. Daarmee bedoel ik niet dat Peverelli fout zit, als hij even

vergeet dat de Brabantse hertog na 1632 niets meer met Maastricht van doen had (zie p. 67), dat hij 'Nederlands koningshuis' schrijft waar hij 'Oranje-stadhouders' bedoelt (ibidem) of dat hij spreekt over 'Duitse invloeden in het Maastrichts dialect', terwijl Franquinet eenvoudig schreef dat het Maastrichts dialect zich bevindt op de overgang tussen Nederlands en Duits (p. 327 nt 53), – dat zijn begrijpelijke schrijfslippers in zo'n brede en tegelijk gedetailleerde studie. Ik bedoel dat alleen vertrouwdeheid met de *genius loci* hem ervoor had kunnen behoeden dat hij (p. 69) een carnavalesk gechargeerde voordracht over separatisme in de *Momus Annalen* serieus neemt, of dat hij (p. 192-193) de door Momus in samenwerking met andere sociëteiten georganiseerde historische optocht, die op Sint-Servaasdag maandag 13 mei 1867 en op de daaropvolgende zondag 19 mei gehouden werd, betreft in de groeiende lokale spanningen tussen katholieken en liberalen.

Onthulling van het standbeeld van Jan Pieter Minckelers op 10 juli 1904. Beeldhouwer: Bart van Hove (1850-1914).

Graag attendeer ik de Limburgse lezer nog op enkele vermeldenswaardige zaken uit het boek:

- In de eeuw van de natiestaat bestond bij de erudieten in Maastricht geen nationalistisch eenheidsbesef, dit in tegenstelling tot Brugge en Leeuwarden.
- Op particulier initiatief (mogelijk gestimuleerd door de historische bijdragen van Heylerhoff c.s. in de *Annales* uit de jaren 1820) werd in de Sint-Servaaskerk een door Guillaume Geefs ontworpen beeld van Karel de Grote geplaatst. Het werd op Sint-Servaasdag 13 mei 1845 onthuld. Maar terwijl de Sint-Servaascultus vanaf de jaren 1820 weer ging bloeien, kwam een Maastrichtse Keizer Karel-cultus niet van de grond.
- Het loskomen uit de Duitse Bond in 1867 was de opmaat voor de groei van de Nederlandse cultuur in Limburg, maar ook voor het ontstaan van een eigen Limburgse cultuur. Opvallend is daarbij de actieve participatie van katholieke geestelijken. Er ontstond een dominant conservatief-katholiek zelfbewustzijn, ingebed in het transnationale ultramontanisme; daarnaast ook een groeiend besef van een gedeeld Maas-Rijnlands verleden.
- In 1904 werd op de Markt in Maastricht het beeld van Minckelers onthuld. Een voorbeeld van gelokaliseerd nationalisme, omdat zowel Maastrichtse burgertrots als trots op Minckelers' bijdrage aan de vaderlandse wetenschap onderstreept werden. Jan Pieter Minckelers (1748-1824), uitvinder van het steenkoolgas en de gasverlichting, was hoogleraar in Leuven. In 1789 kwam hij terug naar Maastricht. Vanaf 1798 was hij leraar aan het stadscollege (École Centrale, Collège, Athenaeum). Zijn standbeeld toont hem, minder passend, in priester-toog. Diaken was hij wel, maar als pastor heeft hij nooit gefunctioneerd.

- De vaak betreunde perifere positie van Maastricht kon door de promotores van het opkomend toerisme juist als een bijzondere aantrekkelijkheid gepresenteerd worden.

Met complimenten aan de auteur zien we nieuwsgierig uit naar wat volgen zal.

Lou Spronck